

Ο θηλασμός μέσα στα κείμενα της Αγίας Γραφής

Ειρήνη Δ. Μπότσιου

Η Αγία Γραφή, το «θεόπνευστο» έργο που μπορεί να διαβαστεί από το 99% του πληθυσμού της γης, κάνει συχνές αναφορές στη γαλουχία, τον θηλασμό, το μητρικό γάλα. Το πλήθος, βέβαια, των αναφορών αυτών εξαρτάται από την εκάστοτε απόδοση του πρωτοτύπου, αφού ο αριθμός των γλωσσών και διαλέκτων στις οποίες έχει μεταφραστεί είναι, πραγματικά, τεράστιος. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι αυτός καθαυτός ο όρος «θηλασμός» φαίνεται να απουσιάζει από τα κείμενα. Ωστόσο, η ενέργεια του «θηλάζειν» δηλώνεται μέσα από τη γυναίκα –μητέρα ή τροφό– που βρίσκεται σε περίοδο γαλουχίας, το θηλάζον βρέφος, το γάλα, τους γυναικείους μαστούς. Ασφαλώς, η μελέτη ή, ακόμα περισσότερο, η ερμηνεία και κατανόηση του περιεχομένου της Βίβλου –τουλάχιστον, για τη χριστιανική αντίληψη– αποτελεί έργο κολοσσιαίο και όχι πάντα εφικτό, καθώς ο ανθρώπινος νους είναι πολύ μικρός για να συλλάβει σε όλο του το φάσμα το μεγαλείο του Λόγου του Θεού. Θα προσθέταμε πως ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει κάποιος τα βιβλικά κείμενα είναι άμεσα συνυφασμένος με τις γνώσεις που αντλεί από τη θεολογία, τη βιωματική σχέση που, ενδεχομένως, έχει με τη θρησκεία, τις προσωπικές εμπειρίες και απόψεις του για τη ζωή και τον κόσμο. Η προσέγγιση αυτή ισχύει και για τον θηλασμό.

Ανεξάρτητα, πάντως, από τις όποιες διαφορετικές οπτικές γωνίες, ο θηλασμός στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη έχει τόσο κυριολεκτική όσο και συμβολική-μεταφορική σημασία και αυτό συνδέεται με τον πολυδιάστατο χαρακτήρα που εμφανίζουν τα βιβλικά κείμενα – διδαχή, προφητεία, παρηγορία κ.λπ.

Η κυριολεκτική διάσταση αναφέρεται σε περιγραφές γεγονότων, όπως, για παράδειγμα, στη γέννηση του γιου του Αβραάμ, Ισαάκ, από την υπερήλικη μητέρα του, Σάρρα:

Και είπε: Τις αναγγελεί τω Αβραάμ, ότι θηλάζει παιδίον Σάρρα; Ότι έτεκον υιόν εν τω γήρα μου. Και ηυξήθη το παιδίον και απεγαλακτίσθη και εποίησεν Αβραάμ δοχήν μεγάλην, η ημέρα απεγαλακτίσθη Ισαάκ, ο υιός αυτού, (Γένεσις, Κεφάλαιον ΚΑ' (21^{ον}), στίχ. 7-8)¹.

στη διάσωση του Μωυσή από την κόρη του Φαραώ και στη γαλούχησή του στα ανάκτορα από αμειβόμενη παραμάνα:

Και είπε η αδελφή αυτού τη θυγατρί Φαραώ. Θέλεις καλέσω σοι γυναίκα τροφεύουσαν εκ των Εβραίων και θηλάσει σοι το παιδίον; Η δε είπεν η θυγάτηρ Φαραώ. Πορεύου. Ελθούσα δε η νεάνις εκάλεσε την μητέρα του παιδίου. Είπε δε προς αυτήν η θυγάτηρ Φαραώ. Διατήρησόν μοι το παιδίον τούτο και θήλασόν μοι αυτό, εγώ δε δώσω σοι τον μισθόν. Έλαβε δε η γυνή το παιδίον και εθήλαζεν αυτό, (Εξοδος, Κεφάλαιον Β' (2^{ον}), στίχ. 7-9)².

σε περιστατικά που διαδραματίζονται κατά τις ανοιχτές ομιλίες του Χριστού στα συγκεντρωμένα πλήθη πιστών:

Εγένετο δε εν τω λέγειν αυτόν ταύτα, επάρασά τις γυνή φωνήν εκ του όχλου, είπεν αυτό. Μακαρία η κοιλία η βαστάσασά σε και μαστοί ους εθήλασας, (Κατά Λουκάν, Κεφάλαιον ΙΑ' (11^{ον}), στίχ. 27-28)³.

Σε αυτές και άλλες περιπτώσεις, οι Γραφές λειτουργούν ως πηγή πληροφόρησης για τις αντιλήψεις περί θηλασμού που επικρατούσαν εκείνη την εποχή, τις συνήθειες και πρακτικές των ανθρώπων σχετικά. Κατ' αυτήν την έννοια, η αποδελτίωση και μελέτη των χωρίων που αναφέρονται στο θέμα, σε σχέση, βέβαια, και με τα συμ-

φραζόμενά τους, συμβάλλουν στην υποστήριξη της άποψης για την ιστορικότητα της Βίβλου.

Στο Αρχαίο Ισραήλ το γάλα από το γυναικείο στήθος ήταν συνώνυμο της ζωής. Το μωρό που δεν είχε πρόσβαση σε αυτό ήταν σχεδόν καταδικασμένο να πεθάνει. Ο θηλασμός συνιστά τη φυσική και αυτονόητη διατροφή του νεογνού, πιστοποιεί και εξασφαλίζει την καλή υγεία τόσο του ίδιου όσο και της μητέρας. Ο γαλακτοφόρος μαστός είναι ευλογία:

[Και τούτο], από τον Θεόν του πατρός σου, όστις θέλει σε βοηθεί και από τον Παντοδύναμον, όστις θέλει σε ευλογεί με ευλογίας του ουρανού άνωθεν, με ευλογίας της αβύσσου κάτωθεν, με ευλογίας των μαστών και της μήτρας, (Γένεσις, Κεφάλαιον ΜΘ' (49^{ον}), στίχ. 25)⁴.

ο «ξηρός», στέρφος, κατάρα και συμφορά.

Ο θηλασμός αντιμετωπίζεται με σοβαρότητα και σεβασμό και περιβάλλεται με ιερότητα, όπως, άλλωστε, και η ίδια η μητρότητα. Ολόκληρη η Αγία Γραφή αλλά και η εποχή που γράφθηκε είναι έντονα ανδροκρατικές και πατριαρχικές. Η γυναίκα νοείται πάντα –ή σχεδόν πάντα– στο πλευρό κάποιου άνδρα –πατέρα, αδερφού ή συζύγου– και λειτουργεί σε σχέση με αυτόν. Με τη γέννηση παιδιών εκπληρώνει τη «θεία» αποστολή της στη γη. Έτσι, η μητρότητα την προφυλάσσει και την καταξιώνει ηθικά και κοινωνικά και ο θηλασμός αποτελεί την πλέον απτή έκφραση αυτής της «καταξίωσης» σε μια εποχή που η σύλληψη, η κυοφορία και ο τοκετός είναι γεγονότα γεμάτα μυστήριο, φόβο και δεισιδαιμονίες.

Στις αντιλήψεις για τον θηλασμό διαφαίνεται κάποτε και η αίσθηση του βάρους, –πρόκειται για υπόθεση αυξημένης ευθύνης και εξάρτησης, βιολογικής και συναισθηματικής. Το θηλάζον βρέφος έχει ανάγκη από συνεχή παρακολούθηση και φροντίδα και η θηλάζουσα αποφεύγει συνειδητά την έκθεσή του αλλά και της ίδιας σε χώρους πολυκοσμίας, πιθανόν και για λόγους υγιεινής:

Και ανέβη ο άνθρωπος Ελκανά και όλος ο οίκος αυτού, διά να προσφέρει εις τον Κύριον την ετήσιο θυσίαν και το τάξιμόν του. Η Άννα, όμως, δεν ανέβη, διότι είπεν εις τον άνδρα της. [Δεν θέλω αναβή], εωσού το παιδίον να απογαλακτισθή και [τότε] θέλω φέρει αυτό, διά να φανή ενώπιον του Κυρί-

ου και εκεί να κατοικεί πάντοτε. Και ο Ελκανά, ο ανήρ αυτής, είπεν εις αυτήν. Κάμε, ό,τι σε φαίνεται καλόν. Κάθου, εωσού να απογαλακτίσης αυτό. Μόνον ο Κύριος να εκπληρώση τον λόγον του! Ούτω η γυνή εκάθησε και εθήλαζε τον υιόν της, εωσού απεγαλάκτισεν αυτόν. Και αφού απεγαλάκτισεν αυτόν, επήρην αυτόν μαζί της, ομού με τρεις μόσχους [...], (Σαμουήλ Α' (ή Βασιλειών Α'), Κεφάλαιον Α' (1^{ον}), στίχ. 21- 25)⁵.

Παρόλη τη φυσικότητα του θηλασμού ως πράξης, δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για το θέμα της σίτισης του μωρού ενώπιον τρίτων και της δημόσιας έκθεσης των γυναικείων μαστών. Η γύμνια του στήθους δεν φαίνεται να παίρνει σεξουαλική χροιά ή να ερμηνεύεται ως ερωτική πρόκληση. Ο γεμάτος γάλα μαστός αποτελεί τη φυσική πηγή τροφοδοσίας, ως εκ τούτου δεν εγείρει ζήτημα ηθικής τάξεως.

Πληροφορούμαστε, ακόμα, ότι η πρακτική πρόσληψης τροφούς ήταν γνωστή, τουλάχιστον, μεταξύ των αριστοκρατικών κύκλων, οι οποίοι και άμβιβαν τη γυναίκα για την προσφορά των υπηρεσιών της. Προτιμώνται δε γυναίκες νεαρής ηλικίας:

Και είπε η αδελφή αυτού τη θυγατρί Φαραώ. Θέλεις καλέσω σοι γυναίκα τροφεύουσαν εκ των Εβραίων και θηλάσει σοι το παιδίον; Η δε είπεν η θυγάτηρ Φαραώ. Πορεύου. Ελθούσα δε η νεάνις εκάλεσε την μητέρα του παιδίου. Είπε δε προς αυτήν η θυγάτηρ Φαραώ. Διατήρησόν μοι το παιδίον τούτο και θήλασόν μοι αυτό, εγώ δε δώσω σοι τον μισθόν. Έλαβε δε η γυνή το παιδίον και εθήλαζεν αυτό, (Εξοδος, Κεφάλαιον Β' (2^{ον}), στίχ. 7-9)⁶.

Ο θηλασμός για το παιδί είχε μακρά σχετικά διάρκεια –σε αντίθεση με σήμερα που το βρέφος απογαλακτίζεται– όταν, μάλιστα, θηλάζεται μέσα στους πρώτους μήνες της ζωής του. Ο αποθηλασμός ήταν σπουδαίο γεγονός για την οικογένεια –σηματοδοτούσε τον πρώτο μεγάλο σταθμό στη ζωή του ανθρώπου, το πέρασμα από τη βρεφική στην παιδική ηλικία– και εορταζόταν με πλουσιοπάροχο γεύμα και συμμετοχή σε αυτό συγγενών και φίλων⁷. Το τραπέζι είχε έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα –με θυσίες ζώων στον Θεό– και οι παρευρισκόμενοι εύχονταν στο παιδί και τους γονείς μακροζωία και ευτυχία:

Και ηυξήθη το παιδίον και απεγαλακτίσθη και εποίησεν Αβραάμ δοχήν μεγάλην, η ημέρα απεγαλακτίσθη Ισαάκ, ο υιός αυτού, (Γένεσις, Κεφάλαιον ΚΑ' (21^{ον}), στίχ. 7-8)⁸.

Ενδιαφέρον έχει και η μεταφορική ή συμβολική διάσταση που έχει το μητρικό γάλα και γενικά ο θηλασμός μέσα στις Διαθήκες, η οποία και επιστρατεύεται για να εκπληρώσει τους στόχους της Βίβλου απέναντι στους ανθρώπους. Οι παρομοιώσεις, οι παραλληλισμοί, οι αλληγορικές εικόνες για την «πνευματική απομύζηση και θρέψη» είναι πολλές και αποδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο ότι στη σοφία της Φύσης και στο θαύμα της Ζωής ενυπάρχουν, φανερά ή κρυφά, όλες οι απαντήσεις στα ηθικά, φιλοσοφικά, μεταφυσικά ερωτήματα που απασχολούν τον άνθρωπο των χρόνων του Αβραάμ, του Χριστού, του Αποστόλου Παύλου, αλλά και του σύγχρονου κόσμου:

[...] ανεβίβασεν αυτούς επί την ισχύν της γης, εψώμισεν αυτούς γενήματα αγρών. Εθήλασαν μέλι εκ πέτρας και έλαιον εκ στερεάς πέτρας, (Δευτερονόμιον, Κεφάλαιον ΛΒ' (32^{ον}), στίχ. 13)⁹.

[...] έθνη εξολοθρεύσουσι και επικαλέσθεσθε εκεί και θύσετε εκεί θυσίαν δικαιοσύνης, ότι πλούτος θαλάσσης θηλάσει σε και εμπόρια παράλιον κατοικούντων, (Δευτερονόμιον, Κεφάλαιον ΛΓ' (33^{ον}), στίχ. 19)¹⁰.

Το παιδί που θηλάζει συμβολίζει την καθαρότητα της ψυχής, την αγνότητα και αθωότητα, χαρακτηριστικά, τα οποία οι ενήλικες συχνά απεκδύονται. Έτσι, στο σύμβολο του θηλάζοντος βρέφους αποδίδεται μεγάλη τιμή, αφού αυτό λειτουργεί ως υπενθύμιση προς τον κόσμο των ενηλίκων να υιοθετήσει τις λησμονημένες του αρετές:

[...] εκ στόματος νηπίων και θηλαζόντων κατηρτίσω αίον ένεκα των εχθρών σου του καταλύσαι εχθρόν και εκδικητήν, (Ψαλμοί, Κεφάλαιον Η' (8^{ον}), στίχ. 3)¹¹.

Και είπον αυτώ. Ακούεις τι ούτοι λέγουσιν; Ο δε Ιησούς λέγει αυτοίς. Ναι. Ουδέποτε ανέγνωτε ότι εκ στόματος νηπίων και θηλαζόντων κατηρτίσω αίον;;, (Το Κατά Ματθαίον, Κεφάλαιον ΚΑ' (21^{ον}), στίχ. 16)¹².

Το μωρό που αναζητά ενστικτωδώς τη θηλή του μαστού για να τραφεί μοιάζει με τον άνθρωπο που από τη φύση του έχει ανάγκη να ικανοποιήσει το αίσθημα της πνευματικής τροφής, αυτής που θα του επιτρέψει να επιβιώσει όχι σαρρικά, αλλά ψυχικά και πνευματικά.

Κι αυτό, πάλι, το γάλα, σε άλλη περίπτωση, όταν παρατείνεται αλόγιστα, εμποδίζει τον άνθρωπο να γευθεί τη στερεή τροφή, που του δίνει το δικαίωμα να ολοκληρωθεί βιολογικά και να ενηλικιωθεί:

[...] γεγόνατε χρείαν έχοντες γάλακτος και ου στερεάς τροφής, πας γαρ ο μετέχων γάλακτος, άπειρος λόγου δικαιοσύνης. Νήπιος, γαρ, εστι. Τελείων δε εστιν η στερεά τροφή, των διά την έξιν τα αισθητήρια γεγυμνασμένα εχόντων προς διάκρισιν καλού τε και κακού, (Προς Εβραίους, Κεφάλαιον 5, στίχ. 12-13)¹³.

Το γυναικείο στήθος, που επιτελεί τη λειτουργία του θηλασμού, αλλά και η ίδια η γυναίκα, που αναλαμβάνει με το κορμί της να αναστήσει έναν οργανισμό, εκφράζουν όλη την τρυφερή και άδολη αγάπη, το αίσθημα υψηλής ευθύνης, προσφοράς και αυτοθυσίας που μπορεί να αισθάνεται ο άνθρωπος για τον συνάνθρωπό του και ισοδυναμούν – αναλογικά, βεβαίως – με την ευσπλαχνία, τη στοργικότητα, τη θυσία του Θεού για το φθαρτό αλλά ανώτερό του δημιούργημα:

[...] καίτοι δυνάμενοι να δίδωμεν βάρος ως απόστολοι του Χριστού, αλλ' εστάθηνεν γλυκείς εν τω μέσω υμών, καθώς η τροφός περιθάλπει τα εαυτής τέκνα, (Προς Θεσσαλονικείς Α', Κεφάλαιον 2, στίχ. 7)¹⁴.

Στον ζεστό κόρφο της γυναίκας που θηλάζει το νεογέννητο νιώθει ασφάλεια και προστασία. Και η αγκαλιά του Θεού αποτελεί το πνευματικό λιμάνι του ανθρώπου, εκεί όπου ο καθένας, αν καταφύγει, βρίσκει ψυχική ζεστασιά, θαλπωρή και γαλήνη. Από την άλλη, η σκληρότητα και αγνωμοσύνη που μπορεί να έχει κάποιος παρομοιάζεται με τη βίαιη απομάκρυνση του βρέφους από το γυναικείο στήθος:

Αυτοί αποσπούν τον ορφανόν από τον μαστόν και παίρνουν ενέχυρον από τον πτωχόν, (Ιώβ, Κεφάλαιον ΚΔ' (24^{ον}), στίχ. 9)¹⁵.

Ο Πατέρας όλων χάρισε τη βιολογική ύπαρξη της ύπαρξής του, τη ζωή του, για να σώσει το καθένα από τα παιδιά του χωριστά και η μητέρα προσφέρει στο ίδιο της το σπλάχνο το γάλα, που, στο κάτω-κάτω, είναι λίγο μόνον από τον εαυτό της:

Εμπορεί γυνή να λησμονήσει το θηλάζον βρέφος της, ώστε να μην ελεήσει το τέκνον της κοιλίας της; Και αν αυτή λησμονήσει, εγώ όμως δεν θέλω σε λησμονήσει, (Ησαΐας, Κεφάλαιον ΜΘ' (49^ο), στίχ. 15)¹⁶.

Συμπερασματικά, στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη ο φυσικός θηλασμός είναι άρρηκτα δεμένος με το γενικότερο σύστημα αξιών και το πολιτισμικό πλαίσιο δράσης τόσο των βιβλικών προσώπων όσο και αυτών του ιστορικού χρόνου γραφής. Τα χωρία, στα οποία γίνονται οι σχετικές αναφορές, απηχούν τη σπουδαιότητα του μητρικού γάλακτος για τον άνθρωπο, όχι μόνο ως βιολογικό αγαθό, αλλά και ως μέσο για πνευματική και ψυχική ολοκλήρωση.

Βιβλιογραφία

1. *Η Αγία Γραφή, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, Έκδοση 14^η, εγκρίσει της Δ' Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αδελφότης Θεολόγων «Η ΖΩΗ», Αθήναι, 1998, σελ. 24, στήλ. 1.

2. Ό.π., σελ. 55, στήλ. 2.

3. *Η Αγία Γραφή, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, Έκδοση 14^η, εγκρίσει της Δ. Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αδελφότης Θεολόγων η «Ζωή», Αθήναι, 1998, σελ. 923, στήλ. 1-2.

4. *Της Παλαιάς Διαθήκης Άπαντα* [εκ του εβραϊκού αρχετύπου εις κοινήν ελληνικήν διάλεκτον μεταφρασθέντα], εκδόσεις: Κέδρος, Αθήνα, 2003, σελ. 61, στ. 2.

5. *Της Παλαιάς Διαθήκης Άπαντα* [εκ του εβραϊκού αρχετύπου εις κοινήν ελληνικήν διάλεκτον μεταφρασθέντα], εκδόσεις: Κέδρος, Αθήνα, 2003, σελ. 319, στ. 1.

6. *Η Αγία Γραφή, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, Έκδοση 14^η, εγκρίσει της Δ. Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αδελφότης Θεολόγων η «Ζωή», Αθήναι, 1998, σελ. 55, στήλ. 2.

7. Κολιτσάρας, Ιωάννης, Θ. (1981) *Αγία Γραφή – Βίβλος – Παλαιά και Καινή Διαθήκη* [ερμηνευτική απόδοση], τόμος 1^{ος}, εκδόσεις Κ. Κουμουνδουρέα, Αθήνα, σελ. 56.

8. *Η Αγία Γραφή, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, Έκδοση 14^η, εγκρίσει της Δ' Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αδελφότης Θεολόγων «Η ΖΩΗ», Αθήναι, 1998, σελ. 24, στήλ. 1.

9. *Η Αγία Γραφή, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Εβδομήκοντα*, Έκδοση 14^η, εγκρίσει της Δ. Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αδελφότης Θεολόγων η «Ζωή», Αθήναι, 1998, σελ. 184, στήλ. 2.

10. Ό.π., σελ. 186, στήλ. 2.

11. Ό.π., σελ. 522, στήλ. 1.

12. Ό.π., σελ. 885, στήλ. 2.

13. *Η Καινή Διαθήκη [το πρωτότυπον κείμενον με νεοελληνικήν μετάφρασιν]*, εκδόσεις: βιβλική εταιρία, Αθήναι, 1970, σελ. 452.

14. Ό.π., σελ. 400.

15. *Της Παλαιάς Διαθήκης Άπαντα* [εκ του εβραϊκού αρχετύπου εις κοινήν ελληνικήν διάλεκτον μεταφρασθέντα], εκδόσεις: Κέδρος, Αθήνα, 2003, σελ. 603, στ. 1.

16. Ό.π., σελ. 781, στ. 2.

